

Södermanlands Spelmansförbund

Historik av Gustaf Wetter

Södermanlands Spelmansförbund bildades midsommardagen 1925. Då var ett s.k. sommarting anordnat i Malmköping, och till denna talrikt besökta hembygdsfest hade inbjudan genom pressen utfärdats till alla allmogespelmän i Södermanland att möta upp till en spelmansstämma. Ett 50-tal hade hörsammat kallelsen. På förslag av tillsyningsmannen vid Riksmuseet i Stockholm, Ernst Granhammar, som då var redaktör för Svenska Ungdomsringens tidningsorgan Hembygden, bildades så Södermanlands Spelmansförbund, stadgar antogs och styrelse valdes.

Vårt förbund är således inte mer än 25 år gammalt, men det är dock det första i Sverige. De stadgar, som utarbetats av initiativtagaren, har varit mönster för alla de 19 förbund, som bildats senare i olika landskap. Även i många andra hänseenden har det sörmländska spelmansförbundet varit föregångare för de andra landskapsförbunden.

De sörmländska spelmän, som var samlade till rådslag i en lägerhydda i Malmköping midsommardagen 1925, kunde nog inte ana, att deras beslut skulle få sådana konsekvenser. Den allmänna meningen var nämligen för 25 år sedan, att den svenska folkmusiken låg i själåtåget. Möjligen kunde några musikaliskt och etnografiskt intresserade personer få teckna upp de gamla låtarna och spelmanssägnerna och samla dessa i arkiv liksom andra museiföremål. Men att dessa låtar skulle göras levande genom spelmännen ute i bygderna och att folk skulle komma i tusental för att lyssna till folkmusiken på spelmansstämmorna ute i bygderna, det anade ingen av de enkla spelmännen vid förbundets start. Man kan nu tala om en den svenska folkmusikens renässans, och däri ligger törhända spelmansförbundets största betydelse.

Förbundets första styrelse bestod av följande personer: Seth Carlson, Strångsjö, ordf., C. G. Axelsson, Flodafors, v. ordf., Bernhard Boström, Katrineholm, kassaförvaltare, Gustaf Wetter, Katrineholm, sekr., samt Gunnar Hansson, Malmköping, v. sekr. Redan i september 1925 beslöt denna styrelse att låta trycka de stadgar, som utarbetats av stiftaren Ernst Granhammar, att samla alla upptecknade sörmländslåtar i ett arkiv, att upprätta en spelansmatrikel med biografiska uppgifter om spelmännen och deras repertoar samt att anordna en spelmansstämma redan samma år i Nyköping och Oxelösund. Arbetsuppgifter saknades inte, och arbetslust fanns också, så den nystartade sammanslutningen fick från början vind i seglen. Enligt stadgarna var förbundets uppgift »att söka väcka till liv förståelsen för äkta folkmusik, särskilt den

provinsiella inom landskapet Södermanland, samt hjälpa och stödja spelmännen i deras arbete med att bevara och hugfästa ett ädelt och kärt kulturarv inom tonkonstens område». Detta sökte styrelsen för förbundet att förverkliga genom spelmansstämmorna, som hållits på skilda trakter i landskapet, t.ex. Nyköping och Oxelösund, Julita Skans, Södertälje och Sorunda, Gripsholm, Vibyholm, Malmköping, Ånhammar, Tullgarn, Stenhammar, Björnlunda och utom landskapets gränser på Skansen i Stockholm. Genom dessa stämmor har spelmännen samlats och övat samspel, och deras repertoar har blivit känd och upptecknad. I de första spelmansstämmorna deltog ett 20-tal spelmän. Nu möter över 50 st. upp på stämmor och årsmöten. Från en ringa början har förbundet nu växt, så att medlemstalet den 1 juli 1950 är 153, därav 18 hedersledamöter. Sörmlandsförbundet har varit det största i Sverige, men ligger nu tvåa efter Dalarne.

Resultatet av förbundets verksamhet hade icke kunnat uppnås utan omsorg och möda från ledande män. Förbundet står i stor tacksamhetsskuld i första hand till stiftaren, uppsyningsmannen vid Riksmuseet *Ernst Granhammar* samt till de båda första förbundsordförandena handlanden *Seth Carlson*, Strångsjö, ordf. åren 1925-1931, samt hans efterträdare, lantbrukaren *Ivar Hultström*, Flodafors som var ordf. åren 1931-1939. Granhammars insats för vårt förbund behandlas i annan artikel i denna festskrift, och herrar Carlson och Hultström har själva skrivit några rader om sina insatser, varför jag ej behöver behandla detta i denna korta historik. Många andra av förbundets förtroendemän vore då sannerligen värda ett omnämnande, jag inskränker mig till att nämna en, murarmästare *Bernhard Boström*, Katrineholm, som i 20 års tid, åren 1925-1945, var förbundets kassaförvaltare. Han liksom alla förbundets förtroendemän har under alla år offrat tid, och krafter till fromma för förbundet utan ett öres ersättning. Heder åt dessa!

De flesta av de gamla äkta sörmländska spelmännen, som var gamla redan vid förbundets start, är nu döda. Många riktiga storspelmän har vi haft som aktiva medlemmar i vårt förbund. *Anders Andersson*, Lästringe, var en baddare att spela 16-delspolskor och med sin karakteristiska stråkföring, som ingen yngre spelman nu kan göra efter, var han en värdig representant för den gamla spelanskulturen. *Melker Andersson*, Husby-Oppunda, hade en ovanligt omfattande repertoar av gamla låtar, särskilt 16-delspolskor från 1700-talet. Det var en riktig kärngubbe. Han deltog 92-årig på spelmansstämman i Ånhammar 1932. *Albert Boström*, Flo-

da, »valsernas konung» livlig och medveten om sin konst, saknades aldrig på någon stämma. Carl-Erik Eriksson, Katrineholm, kallad *Carl-Erik i Lind*, var en lång, ståtlig gubbe, prydlig både till kropp och själ, med en rikhaltig repertoar. Hans namne Karl-Erik Eriksson, Hälleforsnäs, *Löta-Kalle*, var en tillbakadragen, försynt man, som var med, 86-årig, på stämman i Björnlunda 1943. *Axel Fredrik Bergström*, Tystberga, var med redan år 1925, en fin och rar gubbe i nyborstad bonjour och med småtrevliga låtar. Sista gången han spelade och gol sin gökpolska var på Nyköpingshus 1945. Han vår då över 91 år. *Carl Fredrik Persson*, Järna, var en stadig gubbe och en riktig hedersman. Med sina 80 år på nacken var han ålderman på Skansen 1944. C. A. Olsson, *Målar-Olle från Kappsta* och *J. E. Lilja* från Nyköping var ett par bra spelmän med bra låtar, bl.a. efter blinda Kalle från Stigtomta. *Albert Gustavsson-Wall*, Vingåker, var elev efter Widmark och hade själv i sin krafts dagar många elever. På några spelmansstämmor uppträdde han som ledare för, en kvintett, bestående av pappa Albert själv, en dotter och tre söner. Då myste gubben, när de släppte lös en polska efter Lindblom eller någon glad vals efter Widmark. Vi har endast haft en klarinettspelare bland våra medlemmar, *Albert Gustavsson*, Dunker, som med sitt instrument, satte en viss klangfärg på spelet mellan de många fiolerna.

Roligt var det, när gamle Bergström spelade sin gökpolska och gol för kungen, som hedrade spelmansstämman i Malmköping 1931 med sin närvaro. Hans Majestät satt länge och hörde på, mycket road och intresserad, och till tack skakade han sedan hand med de äldre spelmännen. Han frågade då, vem det var som gol. »Det var, allt jag, det, Ers Majestät» sa Bergström och sträckte på sig. »Det gjorde Du bra» sa kungen och klappade gubben på axeln. Men Bergström tyckte dock att det, inte gått så bra. Han utförde nämligen sin gökpolska på det viset, att han själv gol som en riktig gök i det rätta ögonblicket i gökpolskan och det hade inte gått så bra, eftersom han var förkyld. Detta ville han tala om, och därför sa han till Hans Majestät: »Det gick dåligt att spela i dag, Ers Majestät, för jag är liksom lite skrövluger i halsen.» Kungen skrattade mycket gott och gav Bergström ändå mera beröm och ännu en klapp på axeln. – Efteråt var Axel Fredrik mycket stolt över det kungliga berömmet och ville upp och spela och gala för andra gången.

Anders Andersson i Lästringe stämde alltid upp g-strängen en hel ton, i vilken tonart han än spelade. På ålderns dagar hörde han dåligt och fick då på en spelmansstämma hjälp med stämningen av prisenämndens, ordförande, professor Sven Kjellström. Denne stämde fiolen på vanligt sätt mycket noggrant och överlämnade den sedan till den gråskäggige spelmannen. Denne knäppte på strängarna, stoppade

snäckan i örat och konstaterade snart, att inte g-strängen stämde på det sätt, som han var van vid. Han stämde då om basen, tittade på professorn och skakade. på huvudet, vände sedan demonstrativt ryggen åt hela prisenämnden och spelade upp sin storpolska på sitt karakteristiska sätt.

Roligt var det att höra dessa gamlingar spela, och roligt var det att prata med dem. Nu har deras felor för alltid tystnat. Deras låtar lever dock, ty dem har spelmansförbundet till stor del räddat, och de skall inte få tystna.

Ännu har vi dock som aktiva medlemmar i förbundet några gamlingar, som kan spela en polska på gammalt äkta spelmansmanér. *Evald Andersson*, Björnlunda, *Hjalmar Björklund*, Oxelösund, *John Johansson*, Katrineholm, *Erik Ljunggren*, Trosa, *Albert Blomqvist*, Ärla, *Anders Gustav Eriksson*, Valla, och *G. Syren.*, Södertälje, har antingen passerat de 80 åren eller är på god väg att göra det. Ofta har vi det nöjet att träffa dessa gamla spelmän på våra stämmor och årsmöten. Det är gott krut i spelmansgubbarna. *Axel Wester*, Vingåker, är bara pojken, 72 år, men han var med redan 1910 på riksspelmansstämman i Stockholm. Så som han spelar »tyska klocko» med omväxlande pizzicato och knackningar med stråken på fiollocket, har jag inte hört någon sörmländsk spelman framföra det.

Bland spelmansförbundets 153 aktiva medlemmar kan vi nu glädjande nog räkna 12 kvinnliga spelmän, som trivs mycket bra bland sina manliga kollegor. De spelande damerna har alltid på spelmansträffarna uppträtt i sockendräkter, och denna vackra sedvänja har smittat av sig till karlarna. Av förbundsmedlemmarna är det nu 67 stycken, som äger egna folkdräkter, mest vingåkers- och sorundadräkter, vilka medlemmarna skaffat sig helt på egen bekostnad trots svårigheterna under krigs- och kristider. Det är synnerligen glädjande, att ett sådant intresse för våra vackra folkdräkter helt spontant växt fram bland medlemmarna under de senaste åren. För 20 år sedan var det inte alls modernt, och det kunde då t.o.m. hända, att en spelman, som skulle till en stämma, klädde sig civil och lät sin egen ägandes sockendräkt hänga kvar hemma i garderoben.

Under förbundets första tid förekom intet samspel mellan samtliga medlemmar och ej heller i några större grupper. Det var ju för resten inte tänkbart, att något samspel skulle kunna äga rum, när inte spelmännen hade någon gemensam repertoar. Det är spelmansförbundets förtjänst att ha upptecknat och levandegjort det vackraste och mest typiska av den sörmländska melodiskatten. Nu kan varenda sörmländsk spelman spela Österåkers ljusa brudmarsch, den kärva Lästringe gånglåt, kyrkmarschen från Mörkö eller Hultströms komposition, I vårskogen, för att bara nämna några typexempel. Trots rikedomerna på melodier i Sörmland har nya låtar komponerats och Spelmansförbundet har gjort allt för att uppmuntra detta nyskapande. 3 kompositionstäv-

lingar har anordnats, nämligen i Vibyholm 1929 och på Stenhammar 1935 och 1945. I förbundets arkiv finns nu över 100-talet nykompositioner av sörmländska spelmän. Dessa låtar är givetvis av skiftande värde, men en del har verkligen stått sig i konkurrensen och blivit allmänt omtyckta och spelade. Detta är ett glädjande bevis för att den sörmländska folkmusiken lever.

Förbundets medlemmar bor på skilda platser i landskapet Sörmland. Då vi inte kan träffas i något större sammanhang mer än högst en 2-3 gånger per år, är det av största vikt, att medlemmar, som bor i närheten av varann, kommer tillsammans regelbundet för att öva på repertoaren. Under de senaste 10 åren har så varit fallet i mycket stor utsträckning. Förbundet har flitigt arbetande *sektioner* lite varstans i bygderna: 2 i Stockholm, 1 i Eskilstuna och 1 i Skogstorp, 1 i Vadsbro, 1 i Södertälje och 1 i Katrineholm. Den sistnämnda är den största och livskraftigaste. Katrineholms Spelmanslag består av 17 medlemmar. Dessa har spelat – för det mesta gratis och ibland för något litet arvode – vid skilda tillfällen i Katrineholm och trakten däromkring. Samtliga har nu egna Österåkersdräkter. Det mest glädjande för lagets del är att Katrineholms stad visat sitt intresse och sin förståelse genom att bevilja det ett årligt anslag av 300 kronor. Staden Katrineholm har genom detta beslut varit banbrytare även på folkmusikens område. Att staden även var den första, som anställde en kommunal musikleddare, är väl allom bekant.

När Spelmansförbundet i samarbete med Södermanlands Hembygdsförbund gav ut »Sörmlandslåtar», fick vi av Södermanlands läns landsting ett bidrag till tryckningen. Det var mycket välbehövligt, ty annars hade vi nog ej gått i land med vår uppgift. Nu har samma landsting beviljat ett stort anslag till musiklivets främjande inom länet. Vi spelmän gläder oss mycket åt det, men vi skulle vara ändå gladare, om Spelmansförbundet kunde få något litet anslag för sin verksamhet. Hittills har vi inte vågat begära något, men när vi nu fyllt 25 år och under hela denna tid klarat oss själva och dock orkat med att uträtta något till musiklivets fromma i Södermanland, ska vi göra ett försök och anhålla om ett landstingsanslag. Det skulle ur många synpunkter vara av den allra största betydelse för förbundet, om denna anhållan bleve beviljad.

Genom spelmansförbundet har folkmusiken i Sörmland blivit känd och välkänd, låtar har upptecknats, arrangerats och blivit varje spelmans egendom. Även på annat sätt har förbundet sökt att »hjälpa och stödja spelmännen i deras arbete med att bevara och hugfästa ett ädelt och kärt kulturarv inom tonkonstens område». Under ett 10-tal år utdelades årligen 150 kronor i stipendier för musikstudier åt unga sörmlänningar. Den första tiden gick dessa stipendier huvudsakligen till elever vid folkliga Musikskolan i Arvika.

Sedan en liknande skola startats i Katrineholm, har många stipendier tilldelats unga, musikaliska personer, som studerat fiolspel och folkmusik vid den läroanstalten. Över 1,000 kronor har förbundet delat ut i stipendier under sin hittillsvarande verksamhet till musikaliska ungdomar. Många av dessa har senare blivit aktiva medlemmar i Spelmansförbundet.

Till spelmanstävlingarna och stämmorna på 1920- och 1930-talen inköpte förbundet minnesplaketter och minnesgåvor, som tilldelades varje deltagare. Av enskilda personer lyckades förbundet till stämmor tiggas ihop en mängd priser, som delades ut åt de duktigaste spelmännen. Detta bidrog till att deltagareantalet ökades, ty en vacker minnesgåva sätter en spelman alltid värde på. Värdet av skänkta och hoptiggda priser under årens lopp är svårt att uppskatta, men troligen överstiger det 3,000 kronor.

En musikaliskt omdömesgill person förvånade sig över den bäriga och ädla klangen från de 50 fiolerna, när hela förbundet uppträdde i samspel. Han antog, att det delvis berodde på att spelmännen hade goda instrument att spela på, och det antagandet var alldeles riktigt. De flesta spelmännen äger nämligen bra, huvudsakligen svenskbyggda fioler. Det som mycket bidragit till detta glädjande förhållande är, att intresserade spelmän är och varit prenumeranter på Sveriges Fiolbyggarförbunds tidskrift, *Slöjd och Ton*, som alltid betonat betydelsen av det svenska fiolbyggandet. Detta står på en hög nivå, och många värdiga och kunniga representanter för denna ädla handaslöjd finns i Södermanland. De flesta aktiva medlemmarna äger också fioler tillverkade av sörmländska fiolbyggare. – Förbundet har uppmuntrat spelmännen i deras strävanden att skaffa sig svenskbyggda instrument. 4 medlemmar har fått penningbidrag och för dessa inköpt nya, goda instrument, 2 andra medlemmar har erhållit var sin fiol som pris i spelmans- och kompositionstävlingar.

Vårt vackra medlemsmärke är ritat av förbundets stiftare Ernst Granhammar. Detta märke i silver utdelas gratis till varje aktiv medlem i förbundet. Förbundets märke i guld har tilldelats bemärkta personer, som på olika sätt stött förbundet i dess verksamhet. Dessa ha samtidigt invalts till hedersledamöter. Sörmlands spelmän kan glädja sig åt att som hedersledamöter ha fått utnämna 20 personer, däribland Hans Kunglig Höghet *Prins Wilhelm*, landshövdingarna *Gustav Sederholm* och *Bo Hammarskjöld*, professorerna *Sven Kjellström* och *Andreas Lindblom*, löjtnant *Arthur Bäckström*, redaktör *Ernst Granhammar*, musikamanuens *Olof Andersson*, fil. dr *Marshall Lagerqvist*, landsantikvarie *Ivar Schnell*, violinisten *Karl Sporr*, disponent *Nils Eriksson*, riksspelman *Jon Erik Öst* samt godsägarna *Seth Carlson* och *Ivar Hultström*, förbundets förutvarande ordförande.

Spelmansförbundets offentliga framträdanden och dess verksamhet i övrigt har alltifrån starten blivit

uppmärksammade av pressen. Alla i Sörmland utkommande tidningar och underligt nog även huvudstadspressen har många gånger ägnat stort utrymme åt och haft en välvillig inställning till förbundets strävanden. Utan tidningarnas medverkan och positiva inställning skulle vårt förbund icke kunnat genomföra sina arbetsuppgifter.

Förbundet har haft turen att alltid kunna finna personer, som välvilligt ställt sig som värdar för spelmannsstämmorna. Hans Kunglig Höghet Prins Wilhelm har två gånger upplåtit sitt vackra Stenhammar för de sörmländska spelmännen och båda gångerna hållit ett högtidstal. I framlidne löjtnant Arthur Bäckström hade förbundet en vän och gynnare, och till Julita Skans var spelmännen alltid välkomna. Det är vi även nu, sedan löjtnant Bäckström donerat sin vackra hembygdsgård till Nordiska Museet och Skansen. Det svarar professor Andreas Lindblom och intendent Marshall Lagerqvist för. Greve Carl Bonde och generaldirektör Bo von Stockenström har varit värdar på Vibyholm och Ånhammar för spelmansförbundets välbesökta stämmor på dessa platser.

Länets hövdingar Gustav Sederholm och Bo Hammarskjöld har visat ett mycket livligt intresse för spelmansförbundet och dess arbete och välvilligt ställt sig till förfogande som högtidstalare. De sörmländska spelmännen är mycket tacksamma för det.

Disponent och fru Nils Eriksson, Flenmo, Mellösa har visat förbundet sitt intresse och sin förståelse genom en översvallande gästfrihet. Vid bröllop och andra festligheter å Flenmo måste alltid några av Sörmlands spelmän vara med. Vid flera samkväm i samband med våra årsmöten har samtliga medlemmar varit inbjudna till gästbud hos Flenmon. En sådan generös hedersledamot har säkerligen inget spelmansförbund i hela Sverige. Tänk en så'n tur att Flenmon och hans fru är sörmlänningar! Måtte vår hedersledamot i Mellösa få leva länge!

Jag vill också begagna tillfället att här framföra ett hjärtligt tack till alla annonsörer i denna festskrift. Utan deras medverkan hade vi inte haft ekonomiska möjligheter att ge ut någon festskrift alls, åtminstone inte så diger och innehållsrik, som vi nu lyckats åstadkomma.

Förbundet är anslutet till Svenska Ungdomsringen för Bygdekultur. Denna sammanslutning utdelar efter uppspelning till förtjänta spelmän – vilket avgöres av en sakkunnig jury – Zorns spelmannsmärke i silver och brons. Riksstyrelsen för Ungdomsringen kan till alldeles särskilt förtjänta personer utdela det Zornska spelmannsmärket i guld. Denna utmärkelse har kommit 6 av våra hedersledamöter till del, nämligen framlidne

redaktör *Ernst Granhammar*, professor *Sven Kjellström*, musikkonsulent *Olof Andersson*, godsägare *Ivar Hultström*, violinisten *Karl Sporr* samt nuvarande ordföranden *Gustaf Wetter*.

Två gånger har Spelmansförbundet i samarbete med Svenska Ungdomsringen anordnat uppspelningar för Zorns spelmannsmärke, nämligen år 1938 i Malmköping och 1945 i Flen. Den som erövrar detta märke i silver har rätt till titeln riksspelman.

Vi har 12 st. sådana inom vårt förbund, vilket är ett gott bevis för dess musikaliska standard. Vilka dessa är framgår av vår medlemsmatrikel.

Jag tror att intet annat landskap i Sverige – det skulle i så fall vara Dalarna eller Uppland – kan ställa upp så många riksspelemän som Sörmland. I uppspelningen för Zornmärket 1945 deltog 21 spelmän, av vilka 6 st. erhöll märket i brons. Kostnaderna för dessa uppspelningar samt för märkena har helt betalats av förbundet.

Förbundet tillhör även helt naturligt Södermanlands Hembygdsförbund och har bl. a. medverkat på dess friluftsfester i Mariefred 1933, Stora Djulö år 1934 och på Nyköpingshus 1945 och 1948. På borggården i Nyköpingshus firades också förbundets 20-årsjubileum. Mellan det stora Hembygdsförbundet och den sektion inom detsamma, som heter Spelmansförbundet, har alltid ett gott och fruktbarande samarbete varit rådande.

Inget annat land i världen har offrat så mycket pengar på uppteckning och publicering av folkmelodier som vårt lilla land. Det ska vi svenskar, och särskilt då vi spelmän vara tacksamma för. Men det är inte meningen, att dessa låtar ska ligga arkiverade. Det är i stället meningen att de ska levandegöras genom att spelas och sjungas. Då först blir denna vår tonskatt rätt förstådd och rätt uppskattad. Nu blåser frisk medvind för spelmannsförbunden och spelmannsgillena i vårt land, och folkmusiken ljuder från fioler nyckelharpor, klarinetter, bockhorn och spilopipor från Skåne upp till Lappland. I den stora orkestern är vi sörmländska spelmän endast en ringa del. Vi sörmlänningar är glada över att vi var de första, som insåg betydelsen av samarbete och organisation spelmännen emellan. Under 25 år har nu vårt förbund varit verksamt till fromma för den sörmländska folkmusiken. Jag är övertygad om att vårt förbund kommer att bestå i framtiden, ty det arbetar ju för ett så vackert och ädelt mål: Den Svenska Folkmusiken. Tag bort den från vårt kulturella arv! Då vore det, som om regnbågen skulle mista en av sina färgnyanser. Vi äger i vårt land en stor skatt i vår folkmusik, en skatt, som är oåtkomlig för rost och mott och mal och som ska bestå, så länge som det nationella Sverige består. Förvalta den skatten väl, kära spelmän, och Ni alla andra folkmusikens vänner och gynnare!

Sörmländska storspelmän vid Julita 1928: fr. v. Anders Andersson, Lästringe, Fr. Bergström, Tystberga, samt Albert Boström, Floda («valsernas konung»).

Flenmon håller alltid dörren öppen för Sörmlands spelmän!

H. K. H. Prins Wilhelm trivs bland Sörmlands spelmän.

Har lyssnar han till fr. v Fr. Bergström, Tystberga Blomqvist Frustuna, och Carl Erik i Lind, Sköldinge. Stenhammar 1935.

Gustaf Wetter i samspråk, med de nu bortgångna spelmännen Fr. Bergström i Tystberga (t. v.) och Per Johan Andersson i Hissjö. Björnlunda 1943.